

2

2055

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI

PUBLICATIONS OF THE FACULTY OF LETTERS, ISTANBUL UNIVERSITY

11 AGUSTOS 1988

İSLÂM TETKİKLERİ ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

REVIEW OF THE INSTITUTE OF ISLAMIC STUDIES

Müdür — Editor
PROF. DR. ZEKİ VELİDİ TOGAN

CİLD — VOL. II
CÜZ — PARTS 1
1956 — 57

E
2

İbrahim Horoz Bastmevi
İSTANBUL
1957

Lut Gölü Yazmaları (*)

S. ŞİŞMAN

Zamanımızdaki müsbet ilimlerle tekniğin fevkalâde inkişaf etmesi insanlığın alâkasını manevî meseleler üzerine çekmektedir. Son harp en aşağı sevk-i tabii'lere serbest ve açık bir cereyan vermiştir. Öyle görünüyordu ki, fizikî kuvvete dayanan bir inanış insanlığı tamamıyla hükmü altına almıştı; maddenin zaferi kat'leşmişti. Bununla beraber hemen bütün dünyada hiç beklenmedik bir şekilde din ve bilhassa dinler tarihine ait meseleler üzerinde büyük bir alâka uyanmağa başlamıştı. Bu da 1947 baharında Ârz-ı Mukaddes'te herkesçe meçhul olan bir çöl çocuğunun başından geçen ehemmiyetsiz ve alelâde bir hadiseyi müteakip başlamıştı.

Kudüs'ün şarkında tahminen yirmi kilometre genişliğinde **Yuda Çölü** uzanmakta ve denizin üstünde 800 metre yükseklikten deniz seviyesininin 394 metre aşağısına kadar inmektedir. Burası Filistin'in güneşle kavrulan, sivri kayalar, çatlaklar ve mağaralarla dolu, güneşin altında kavrulan barınması en güç ve ahali en az olan kısmıdır. Burası asırlardan beri her hangi bir sebeple cemiyet hayatından kaçmak isteyen kimselere sığınak vazifesi görmüştü. Burada şimdi sürülerini otlatan bir kaç bedevî sefil bir hayat sürmektedir. Bir gün bu bedevîler arasında **Taâmire** kabilesinden birisi **Jeriko**'nun 12 kilometre cenubunda ve **Ayn Feşka** kaynağının 4 kilometre şimalinde **Hirbet Kumran** adındaki harabelere bir kilometre, Lût Gölüne iki kilometre mesafede ve gölden 300 metre yükseklikte kaybolan bir kuzuyu ararken bir mağaraya tesadüf ediyor. Bu mağara sekiz metre uzunluğunda ve iki metre genişliğinde, iki buçukla üç metre yüksekliğinde gayr-i muntazam bir koridor halinde olup iki delikle dar bir çukura açılmaktadır. Bu çukurlardan birisi daha yüksekçe olan bir pencere, diğeri de zemin menfezi mahiyetindedir. İkisinden de ancak tırmanmak suretiyle içeri girilmesi mümkündür. Bu mağarada bazıları kırılmış, bazıları da olduğu gibi duran bir kaç küp bulunuyordu

(*) Âsaf Hâlet Çelebi tarafından fransızcadan tercüme olunmuştur.

ki, bunların içinde bezle kaplı ve en üstü ziftlenmiş halde olan meşin tomarlar vardı.

Bunları keşfeden bedevî, bir antikacı vasıtasıyla, en iyi muhafaza edilmiş olanlarını bir kaç kuruş mukabilinde Kudüs'teki Süryani St. Marc manastırı metropolidi **Mar Atanas Yeşue Samuel'e** sattı. Eksperlere gösterilen bu tomarlar onlarca fazla bir alâka çekmemişti. Ancak Kudüs'teki İbrani Üniversitesi profesörlerinden E. L. Sukanik 1947 Kasım ayında bu keşiften haberdar olarak, kıymetini de takdir ettiği için, Betlem'deki antikacıdan geri kalan tomarla dolu olan iki küpü de satın aldı. Sukanik metropoliddeki vesikaları da satın almak istedi ise de, bir çok müracaat ve muhaverelerden sonra metropolid Amerikalılar'la uzun bir pazarlığa girişti. UNO'nun 27 Kasım 1947 de, Hazret-i Süleyman'ın verdiği karara benzeyen bir kararıyla, bu vesikaları yed-ji emin olmak üzere, Amerika'da saklatmağa ikna etmek mümkün olabildi.

Bütün bu işler olup biterken, mağara tamamiyle unutulmuştu. Esasen devrin şartlarına göre, bu muntıkayı ziyaret etmek tehlikeli idi. Yalnız 1949 senesi Ocak ayı sonunda UNO'nun murakıplarından biri olan Belçika'lı teğmen Ph. Lippens'in teşebbüsüyle, **Ayn Feşka** civarında yeniden hafriyata başlandı. Ne yazık ki, pek geç kalınmıştı. 1948 Ocak ayı içinde civar halkı, define keşfetmek maksadiyle, orasını alt üst etmiş ve bedevî görüşüne göre kıymetsiz olan bir çok eşyayı ortaya sermiş bulunuyordu. Nihayet mağarayı nahoş ziyaretlerden korumak için askerî bir muhafız alanını mağara civarına ikame etmek mecburiyeti hasıl oldu.

Bir kaç gün sonra, Kudüs'teki Fransız arkeoloji ve Kitab-ı Mukaddes Mektebi Müdürü muhterem R. Deaux, refakatinde Transjordanya Eski Eserler müdürü G. L. Harding olduğu halde, 8 Şubatla 5 Mart arasında burasını ziyaret ederek sistemli bir şekilde mağarayı tetkik etti. İbrani ve Yunan harflerle yazılmış, meşin ve papirus parçaları bulundu. Bunlar yine de mühim bir hazine sayılabilirdi; çünkü bu parçalar evvelce bulunmuş olan el yazmalarının döküntülerinden ibaretti. Böylece ortada her hangi bir hiyleye baş vurulmamış olduğu da meydana çıkmış oluyordu.

Mağara'nın civarı da tekrar gözden geçirildi. Fakat yazmaların mahiyeti ile alâkalı hiç bir arkeolojik esere tesadüf edilen edi. Ancak muhterem Prof. P. Kahle'nin görüş noktası büsbütün başkadır. Onun fikrince, bulunan tomarlar **Hirbet Kurman**'ın

civarındaki harabelerin eski sakinlerine aittir. O civara adını veren bu harabeler (ki arapçada Hirbet de harabe demektir) uzun zamanlar bir çok arayıcıların dikkat nazarlarını çekmiş, Tevrat'taki **Gomora** veya bir Roma kalesi zannedilmiştir.

1873 de Ch. Clermont Ganneau da (ki daha sonraları Collège de France'da hocalık etmiştir) burasını ziyaret etmişti. Yıkık duvarları anlatırken buraya merdivenle inen bir sarnıçtan bahsediyordu. Fakat onu asıl alâkalandıran bu harabenin civarında iki gayr-i müsavi yolla ayrılmış bulunan mezarlıktı ki, buradaki mezar taşları Şarkta dai'na tesadüf edildiğinin aksine olarak muntazam bir sıra halinde dizilmişlerdi. Bundan daha fevkalâde olan bir cihet de, mezarların cenuptan şimale doğru olan vaziyetleri idi. Bu hal daha evvelce Müslüman ahali tarafından da dikkati çekmiş ve bunların kâfirlere aid olduğu kanaati hasıl olmuştu. Her mezarın beyzî olan tepesi yontulmamış taşlarla kaplı olup iki uçta daha yüksek taşlar dikili bulunuyordu. Clermont Ganneau bu mezarlardan birini açarak oldukça derinlerde çığ balçıkta yapılmış tuğlalar altında sırt üstü yatırılmış ve yüzü cenuba çevrilmiş bir iskelet buldu. Mezarda her hangi bir eşyanın mevcut olmayışı bunun kime ve hangi devre aid bulunduğunu tesbite imkân vermiyordu. Bu mezarlar ne Yahudilere, ne Müslümanlara, ne de Hristiyanlara aitti. C. Ganneau bunların Peygamber'den evvelki devirlerde yaşayan Arap'lara ait olacağını düşündü. Bu mesele üzerine bir istifham işareti koyarak keşiflerine devam etmedi. Belki atacağı bir adımla hakikaten mühim bir keşifte bulunabilirdi.

Bu vesikalar meselesi gittikçe ciddi ve enteresan bir hal almıca Kumran harabelerinde araştırmalar ve kazmalar yapılmasına karar verildi. 24 Kasım 12 Aralık 1951 arasında, yine aynı rahip de Vaux ile L. Harding tarafından idare edilen keşiflere hemen her sene devam edilmeğe başlandı. Bu taharriyat henüz bitmiş değildir.

Kumran harabeleri tam bir bütündür. Bunlardan 37 metre boyunda bir bina kurtarılabılmıştır. Bunun duvarlarının pek az sağlam oluşu harabenin bir Roma kalesi olması hakkındaki faraziyenin tamamıyla iflâsına sebep olmuştur. Kazıların ilk neticelerine göre Kumran'daki binaların birer mesken olmadıkları, fakat civarda bulunan bir cemaatin dinî ve idarî merkezi olduğu kanaatini hasıl etmiştir. Evvelce Kumran'ın merkeziyle civardaki kayalarda ve mağaralarda veya kulübelerde yaşayan bu cemaat arasındaki irtibatı temin ettiği anlaşılan taş döşeli iki yol da keşfedilmiştir,

Aynı mağaralarda cemaat en kıymetli olan şeylerini, yani mukad-des kitaplarını saklıyordu. Bu kitaplar ihtimal ki, orada yazılmış ve kopye edilmişlerdi. Çünkü Kumran harabelerinin kazıları sırasında duvar levhaları, küçük iskemleler, alfabe tabletleri ve hâlâ içinde kurumuş bir is ve zamkla imal edilmiş bronzdan veya pişmiş topraktan yapılmış mürekkep hokkaları bulunmuştu. Başkaca mağaraya konulmuş küplerden bir tanesiyle tam veya kırık bir halde bazı eşyalar da çıkmıştı.

Bu binalar arasında taşlarla doldurulmuş bir çok havuzlarla bunların suyunu temin eden hususî bir su kemeri de keşfedilmişti. Bu havuzlara inen bazı kısımlara ayrılmış basamaklar vardı. Havuzlar ve duvarlar hâlâ zelzelelerden hasıl olmuş delikler ve çatlakları muhafaza etmektedir. Bu zelzeleler ihtimal milâddan bir asır evvel veya bir asır sonra vuku bulmuştu. Binalar ve duvarların boyunca giden büyük bir sur burasını büyük mezarlardan ayırmaktadır. Bununla beraber tetkik edilen ancak bir kaç mezardan ibarettir. Tetkik şekli Clermont-Ganneau'nun anlattığı gibidir. Bazan tuğla yerine taşlar da kullanılmıştır. Cesetler doğrudan doğruya toprağa gömülmüştür. İskeletlerin büyük bir kısmının da erkek iskeletleri olduğu anlaşılmıştır. Yalnız bunlardan bir kaç kadınlar aittir. Ölülerin yaşları muhtelif olmakla beraber çocuk cenazeleri görülmemiştir.

Kumran harabelerinin kazıları henüz tamamlanmış olmaktan uzaktır. Fakat şimdiye kadar bulunan para ve eşya Kumran'ın tarihini ortaya çıkarmağa sebep olmuştur ki, bu Yehûda kralları'nın devrini göstermektedir. Bununla beraber inşa edilen binalar milâddan önce ikinci asra aittir ve yine milâddan 31 yıl önceki zelzelede yıkılmıştır. Ancak milâddan dört sene evvel ve altı sene sonraya kadar tamir edilmiştir. İlk isyan ve Büyük Yahudi harbi sıralarında (milâddan sonra 66--70) ihtimal 68 senesinde, bu binalar birden bire terkedildi. İhtimal ki, yine bu tarihte el yazmaları mağarada gizlenmek üzere konuldu. Kumran baştan başa yıkıldı ve harabelerde bir Roma askerî karakolu ikame edildi. Bu karakol orada ikinci asrın sonuna kadar kalmıştır. İkinci Yahudi isyanında (132—135) İmperator Hadrien devrinde ihtimal ki, âsiler, bu harabelerde gizlenmişlerdi. İsyân bastırıldığı zaman da tamamen boşalmış bulunuyordu. İşte Kumran binalarının tarihi aşağı yukarı bundan ibaretti. Şüphesiz ileride yapılacak kazılar ve bulunan yazıların tam tetkiki neticesinde bu vaziyet nisbeten tadile uğrayacaktır.

Bu sıralarda bulunan metinlerin ilk kısımları neşre başlanmıştır ki, bu ilk tetkiklerin neticeleri yalnız mütehasısları değil, büyük bir halk kitlesini de alâkadar etmektedir. Tabii tetkiklerin hepsinin birden hemen halledilmesine imkân yoktur. Deriler kurumuş ve katılaşmıştır. Bunların bükülü bulunuşları da, açılıp tetkik edilmeleri için, ince ve uzun süren bir ameliyeye ihtiyaç göstermektedir. Küçük parçalar karışmıştır; bunların tasnifi için büyük bir mesaiye ihtiyaç vardır. İlk metinler 1948 ile 1950 arasında Prof. E. Sukenik tarafından neşredilmiştir (el yazmaları Kudüs Üniversitesinin mülkiyetindedir). Sonra yine 1950 ile 1951 de M. Bursows, Y. C. Trever ve W. H. Brownler, St. Marc manastrında bulunan metinlerin bir kısmını neşretmişlerdir.

1947 de bulunan el yazmaları arasında Eşiya (İsai) Peygamberin kitabının iki metni bulunmaktadır. Bu kopyeler İsa'dan evvelki devirlere aittir ve iki bin seneliktir. Bu güne kadar bilinen metinlerin en eskileridirler (Leningrad Kütüphanesindeki A. Firko-vicz'in koleksiyonu). Bu vakıa büyük bir ehemmiyeti haizdir; çünkü Mukaddes Kitap metinlerinin tenkidinde medar olabilecek ve kıymeti küçümsenmeyecek derecede büyük vesikaları elimize vermektedir. Fakat bizi en çok şaşırtan «Peygamber **Hababuk** kitabının tefsiri» adını taşıyan kitaptır.

Hababuk'un kitabı, *On iki küçük Peygamberler* denilen dinî koleksiyonlara ait bir kitaptır. Bu günkü yazılışında kitap iki kısa fasıldan ibarettir ki, muhtemel olarak milâddan önce VI. asırda kaleme alınmıştır ve Kalde'lilerin istilâlarını tasvir etmektedir. Sonradan ilâve edilen ve bu iki fasılla hiç münasebeti olmayan bir de Mezmur vardır.

Bulunan el yazmasında ise, meçhul bir şârih, Habakuk'un eserini yeniden mütalâa ile metnin her âyetine zamanında geçen hadiselerle telmih eden cümleler ilâve etmiştir. Şârih Habakuk'un vahiylerini, kendisinin şahit olduğu hadiselerle bir işaret olarak telâkki etmektedir. Bu, eski şârihlerin ekseriya baş vurdukları bir usuldür. Böylece eserin yazıldığı devre ait olan tarihî mühim bir menbaa sahip oluyoruz. Bu tefsir bize neyi öğretiyor? Şârih bize adını vermemekle beraber, «Adalet Üstadı-(Maître de Justice)» diye andığı bir zatın hikâyesinden bahsediyordu. Allahın keremine nail olan bu şârih büyük bir üstattır. Tevazuu, yakınlıklarına karşı muhabbeti, fikrî ismeti vâzeden bir mesihidir. Allah zat-ı akdesini bu seçkin kulu vasıtasıyla bildirmektedir. Bir kâfir olan başpapas bu Adalet üstadını soydurarak öldürünceye kadar

işkence etmiştir. Fakat sonunda yine üstat muzaffer olarak Kudüs'ün üstünde bütün şanı ile görünmüştür. Kâfir başrahibe gelince, düşmanlarının eline geçerek, cinayetlerinin kefarecini ödemek üzere helâk olmuştur.

«Adalet Üstadı», bu dünyadan çekilmiş olmasına rağmen, hâlâ yaşamaktadır ve onun şerefli dönüşü beklenmektedir. Müellife göre bu tefsirin yazıldığı sıralarda insanlık da en son devrini yaşamaktadır. Yakında kıyamet kopacaktır ve üstat da bütün dünyaya adaletini gösterecektir. Bütün iman edenler de kâfirlerin ukubetlerine iştirak edeceklerdir. Yalnız ilâhî üstada imanda kurtuluş vardır; ona inanmayanlar ise, azâba mahkûm olacaklardır. Bu bekleyişte üstadın müminleri onun emirlerini yerine getirmek suretiyle Birlik, Cemaat veya İlâhî Hizib adını verdikleri cemaat halinde yaşamakta ve mensuplarına da Fakirler, Tövbekârlar ve Hâlisler denilmektedir.

Yazmalar arasında, «*Disiplin Risalesi (Manuel de Discipline)*» adlı bir kitabın da muhafaza edilmiş olması şayan-ı şükrandır. Bu kitap cemaatin bir nevi nizamnamesidir. Bunun sayesinde teşkilâtı, akidelerini, felsefî sistemlerini ve zamanımıza kadar meçhul kalmış olan ve «*Yeni İttihat Cemaati (La Communauté de la Nouvelle Alliance)*» adındaki bu Filistin cemaatinin talimlerini öğrenmiş oluyoruz.

Tefsir risalesini tetkik edenlerce yarım asırdan beri meşhur olan bir yazma ile benzerliği derhal göze çarpmaktadır. Bu yazma o zamanlar büyük bir alâka çekmiş, fakat tamamıyla anlaşılamamıştı. XIX. asrın sonlarında Kahire'nin civarındaki Fostat'ta (Eski Kahire) evvelce **Kenasa** (Karai mabedi) olan bir binada muazzam bir yazma deposu keşfedilmişti. Milâddan sonra VIII. asra ait olan bu vesikalar takriben 200 bin parçadan ibaretti ve ibranî, aramî, arapça ve yunanca yazılmışlardı. Bu keşif bir çok asırlar boyunca Yakın Şarkın kültür tarihi bakımından her şeyi alt üst edecek mahiyette idi. Burada kaybolmuş zannedilen ve evvelce ancak adı bilinen şiir, teoloji, felsefe ve ilim ilh... bakımlarından mühim ve meçhul olan bir takım mukaddes kitapların parçaları bulunmuştu. «Kahire Genizası¹» adı ile tanınan bu mecmua *yazmalar toplulu-*

¹ Geniza vesikaları hakkında geniş bir edebiyat mevcuttur. Krş. P. E. Kahle'nin eseri *The Cairo Geniza*, London 1947. Yakında tashih edilmiş ve tamamlanmış bir halde almanca tab'ı da çıkacaktır. Bazıları Geniza'nın Karai menşeli oluşunu şüpheli gösteriyorlar; bu husustaki notlarımıza müracaat: *Sur la Geniza du Caire: Vetus testamentum*, Cilt III. No. 4, Leyde 1953, 411—413 ve *Une visite au Caire: ayni mecmua*, Cilt IV. No. 2, 1954, s. 203—204.

ğunun parçası veya fotoğrafları bugün bütün dünya kütüphanelerine dağıtılmıştır. Mühim bir kısmı Leningrad ve Cambridge kütüphanelerinde bulunmaktadır. Bu kolleksiyonda S. Schechter, Karai teoloji eserleri meyanında bir vesika buldu ve 1910 da neşretti. Bu vesika milâddan evvel II. veya I. asırlara ait olan bir orijinalden miladî X. yahud XII. asırda istinsah edilmişti. *Şam yazmaları* denilen bu yazılar Şam memleketindeki Yeni İttihat Cemaatini nizanlarını ihtiva etmektedir. Bu cemaat işte o Filistin'den kaçan Adalet Üstadının müritleri tarafından tesis edilen cemaattir. Üslûpta olduğu kadar ıstılahlarda, fikir sisteminde üstadın şahsiyeti gibi bir çok müşterek fasıllar eski Kahire ile Kumran'dakilerin aynı yerde ve aynı devir içinde kaleme alındıklarında şüphe bırakmamaktadır.

Bu «Yeni İttihat Cemaati» ne idi ve Adalet Üstadı kimdi? Niçin diğer tarih kaynakları bu mevzu hakkında bir şey söylemiyor? Yoksa bunlar başka bir adla mı anılıyorlardı.

Bunlar hakkında bir çok faraziyeler serdedilmiştir. Kat'i bir karara varmak için bizzat yazıların vücuda getirildiği devreyi göz önünde bulundurmamak faydalıdır.

Faraziyeler milâddan evvel VI. asırdan milâddan sonra X. asra kadar yapılmaktadır. Fakat bu faraziyelerden en ziyade akla yakın olanı bu yazmaların nihayet milâddan önce II. veya I. asırda yazılmış olup Yeni İttihat Cemaati mensupları tarafından nihayet milâdın 66 ile 70 seneleri arasında mağaralarda saklanmış olduğuna dayanan faraziyedir. Bu da Yahudilerin isyanı ile Romalılar arasındaki harpler sırasındadır.

Yazmaların kaynağı hakkında ilk önce Sukenik şu meseleyi ortaya atmıştır: Acaba bunlar Essenilerin eserleri mi idi? Bu faraziye Fransız âlimi A. Dupont Sommer tarafından da genişletilmiş ve bugün bir çok taraftarlar bulmuştur.

Romalı ansiklopedici Plinius (ölümü m. s. 79) bize zamanında Asfalt (yani Lût) Gölünün garbinde Esseniler'in bulduklarından bahsetmektedir. «Bu millet nev'i şahsına münhasır bir millettir. Bütün dünyayı her milletten daha fazla şaşırtmaktadır: kadınsız, şehvet hususunda tam bir nefis feragati içinde, paraya itibar etmeden hurma ağaçları arasında yaşamaktadırlar. Günden güne yeni gelenler sayesinde müşavi miktarda yenilenmektedirler. Zira hayatta yorulmuş olan bir çokları kader saikasıyla onların hayat tarzlarını kabul etmek zorunda kalıyorlar. Böylece yüzlerce

asırlar zarfında kendisinden kimse doğmadığı halde, bu ebedî kavim devam edip durmaktadır.»

Hakikaten bulunan yazmaların hiç birinde Esseni'lerin adına tesadüf edilmemektedir. Bununla beraber cemaatı tarif etmek için sık sık ibrance Ekah (parti) kelimesi geçmektedir. Dupont-Sommer, bu tabirin yunanca transkrisiyonunda Essa okunduğu gibi daha sonra Essaioi veya Essenoi'ye inkilâp ettiğini ve bunun da Essen'lerin grekçe adı olduğunu tahmin etmektedir. Milâd çağlarında yaşayan Yahudi âlimi Flavyus Yosef kadim Plinius ve diğerleri gibi eski müelliflerin de şehadet ettikleri ve eski Kahire ile Kumran el yazmalarının ihtiva ettiği tariflere göre Yeni İttihat Cemaatı'nın hayatı tasvir edilebilmektedir ki, bu gün âlimlerin büyük bir kısmı tarafından Essen'in aynı olduğu iddia edilmektedir.

Cemaatin kaideleri pek şiddetli idi. Ona göre hususî mülkiyet denilen bir şey yoktu. Her şey herkese aitti. Bu kaideye göre cemaata dahil olurken mallarını saklayanlar hakkında şiddetli cezalar verilirdi. Namzet cemaatin şeyhi tarafından imtihan edilir ve muayyen bir zaman devam eden tecrübelerden sonra yine cemaatin kararı ile iki sene sürecek yeni bir namzetliğe kabul edilirdi. Bunu da bitirince artık tam manasiyle aza olur ve onun her türlü haklarından istifade ederdi; ikisi de mukaddes bir vasif taşıyan umumî yemeklerle yine umumî tasfiye banyolarına dahil olmağa hak kazanırlardı. Bilindiği gibi, Yeni İttihat Cemaatı her türlü kurbanları reddetmekte idi. Müminlerine düşüncelerini kutsiyete hasretmelerini tavsiye ettiği gibi, günde iki defa suya bütün vücudu ile dalmak suretiyle de tasfiyelêrini istemekte idi¹. Eğer bu şiddetli kaide namzedi ürkütecek olursa, cemaattan ayrılmak hakkına malikti. Tekrar girmek isterse, her şeye yeniden başlamak icap ederdi. Cemaattan ayrılan aza, eğer on sene cemaat içinde kalmışsa, artık bir daha kabul edilemezdi.

Bundan başka gayet sıkı bir meratib silsilesine riayet edilmekte idi. Her azanın cemaatta bir mevkii vardı. Yılda bir kerre girişin eskiliğine ve faziletlere göre, bir liste tatbik edilirdi. İhtiyarlar en ziyade hürmeti celbeder, haklarında en ziyade şefkatle muamele edilirdi. Muasırılarının da şehadet ettikleri gibi Esseni'ler pek uzun bir ömür sürerlerdi. Ekseriya yüz yaşına ve daha

¹ Yukarıda geçen Kumran'da bulunan bir çok havuzlar bu hemerobaptiste (gündüz gusülleri) ameliyesi için kullanılmakta idi. Bazı havuzlardaki basamaklar ihtimal ki, muhtelif derecelerde olan azaya göre bir çok kısımlara ayrılmıştır.

fazlasına kadar muammer olurlardı. Bu hürmete rağmen cemaatin idaresindeki mevkileri işgalde bir had kabul edilmişti. Bu mevzu-da *Şam Yazması* çok kıymetli tafsilât vermektedir: «Bütün kampların¹ üstünde olan müfettişe gelince, bu otuz ile elli yaş arasında ve bütün insan topluluklarının en selâhiyetlisi ve muhtelif ailelere göre² muhtelif dillere sahip olması şarttı.» «Altmış yaşından itibaren ve daha yukarı cemaatin bilfiil başında bulunulmamalıdır; zira insanın küfrü sebebiyle günler eksilmekte ve bu dünya sakinlerine karşı Allah'ın gazabı onların daha günleri tamamlanmadan zekâlarının azalmasını irade etmiştir.»

Bütün makamlar intihapla talihe hamledilmekte idi. Mahkeme, *Müritletin El Kitabı*'na göre, on iki azadan, *Şam Yazması*'na göre, on azadan ibaretti. Rahiplerle lâvililer kendilerine tahsis edilen makamları işgal ediyorlardı. Umumiyet itibariyle cemaatin teşkilâtında büyük bir rol oynamakta idiler. Mukaddes taamlar sırasında ekmeği ve şarabı takdis edenler onlardı. Bu mukaddes yemekten evvel yine mukaddes bir banyo (gusül) yapılır ve hususî beyaz elbiseler giyilirdi. Her gün iki öğün yemek dışında şafak vaktinden akşama kadar işle meşgul olunur; gün dua ile başladığı gibi yine dua ile sona ererdi. Her üç gecede bir gece ayinleri yapılırdı. Bu pek şiddetli kaidenin en ufak bir şekilde hilâfında hareket etmek neticesinde ceza olarak esasen pek az olan yemek hakkı daha azaltılır ve suçlu bir höcreye kapatılırdı.

Kumran cemaati ruhanî ve cismanî teşkilâtıyla hakikî bir manastır hayatını kabul etmişti. Bunun dışında iç nizamları daha az şiddetli olan başka tipteki Esseni cemaatları vardı. Bu cemaatların mensupları şehirlerde aileleri ile beraber otururlardı³. Bu sebeptendir ki, el yazmaları içinde izdivaç hayatına ait bir nizamname de bulunmuştur. Gerek *Müridin El Kitabı*'nda, gerek *Şam Yazması*'nda bu kanunî ve idarî yazıların yanında felsefî yazılar ve dualar da vardır. Yeni İttihat Cemaati'nin inanışları arasında

¹ Bu «Kamp» kelimesinden her cemaatin oturduğu yer anlatılmak isteniyordu.

² Dupont-Sommer'e göre bu, Yeni İttihad Cemaati azasının ana dillerine göre muhtelif cemaatlar halinde muhtelif yerlere toplandıklarını isbat etmektedir.

³ Kumran mezarlığındaki bazı iskeletler kadın iskeleti olarak tesbit edilmiştir. İhtimal ki, bu iskeletler henüz cemaata bekârlığın kat'iyen mecburî olmadığı zamanlardan kalmıştır. Yahut şu şekilde de izah edilebilir: Bu mezarlar belki cemaat azalarının akrabaları veya kendilerine hayır yapanlara aittir; ölümlerinden sonra Esseni'lerin bu meşhur ruhanî merkezine nakledilmişlerdir.

bilhassa Tevratça meçhul olan İran tipinde bir Senâlik (dualisme) de vardır. Fenalık elemanı Allah'a ait değildir; fenalık da iyilik gibi aynı hâlikin eserleridir. Bu, Zerdüş akideleri tipinde bir düalizmdir. Bu da cemaat üzerinde her halde İran'ın tesiri olduğunu gösteriyor.

Kumran'da bulunup, *Nur oğullarının Zulmet oğulları ile mücadelesi kaidesi* adını taşıyan bir el yazmasında da yine büyük İran tesirleri görülmektedir. Bu, sonunda yer yüzünde adaletin galip geleceğine dair olan uhrevî tefsirin tarifinden ibaret bir pasajdır.

Filistin'e bu akidenin hangi yoldan girdiğine dair bir karara varmamız için henüz vakit pek erkendir. Belki doğrudan doğruya İran'dan veya Fisagorcu'lar vasıtasıyla, Yunanistan'dan gelmiş olması ihtimali vardır. Şunu da kaydedelim ki, Fisagorcu'ların çok sıkı münasebette buldukları Mısır'da pek çok Therapente (Mısır'a yayılmış İsrail kâhinleri) de vardı ki, bunlar bir çok noktalardan Esseni'leri hatıra getirirlerdi.

Bu devirde İskenderiye'de (milâddan önce I. asırla milâdin I. asrı arasında) Filon yaşıyordu ve Tevrat ile eski Yunan akidelerini karıştırarak yazılar yazıyordu. Filon'un doktrini bir çok noktalardan Yeni İttihat Cemaatının akideleriyle müşterek evsiftadır.

Dupont-Sommer Yeni İttihat Cemaatı üzerinde kuvvetli bir Pitagor tesiri olduğunu isbat ediyor. Bundan başka bu cemaata mensup olanlar adetlere mistik mânâlar atfederken, 50 adedine büyük bir kutsiyet izafe etmişler ve tıpkı Pitagorcular gibi bu adede çifte mükemmeliyet isnat etmişlerdir¹. Esseni'lerin takvini şimal memleketlerine, ihtimal ki, Yunanistan'a göredir. Bu, senede dört mevsim seçen bir takvimdir. Halbuki Filistin'de ancak yazla kış vardır. Her mevsim de üç aya taksim edilmektedir. İlk ve ikinci aylar otuzar gün, üçüncüsü ise, diğer mevsime geçilirken bir gün ilâvesiyle kabul edilir.

Pitagorcular gibi Esseni'ler de üstatlarının adını zikretmeyecek kadar hürmet gösterdiklerinden adı bize meçhul kalmıştır. Bu Adalet üstadı Allah'ın seçkin kulu kimdi? Bazı kimseler onu İsa ile birleştirmek isterler. Fakat: 1) İsa Çalile'de yaşamış;

Bir tarafı 3, diğeri 4, veter-i kâimi 5, cüm'an 12 olan zaviye 11'ir. Başit müselles Pitagorcuların nazarında mükemmel bir addettir; fakat bir tarafı 9, diğeri 16 ve veter-i kâimi 25, cüm'an 50 olan zaviye-i kâime müselles ise aynı Pitagorculara göre iki defa mükemmel addettir.

adalet üstadı ise Yuda'da zuhur etmişti. 2) Üstat Harun neslinden ve rahipler ailesindendi; İsa ise, Davud'un soyundan sayılır. 3) Üstat âlim bir filozof, bir zahiddi; İsa ise, hayat zevkine muhalif değildi ve halk arasında yaşıyordu.

Habakuk tefsirindeki bazı fıkralardan tahmin edildiğine göre, Adalet üstadı, Hasmone hanedanından büyük rahib ve kral ikinci Aristobal'ın zamanında (İsa'dan evvel 63—67) hapsedilmiş ve Roma'daki hapisanede öldürülmüştür. Şu halde Adalet üstadının şehadet-i 65 ile 63 seneleri arasında vaki olmuştu. Kudüs'ün zaptına dair tafsilâta üstadın katli cinayetine karşılık, bu şehrin Pompeus tarafından milâddan 63 sene evvelki Ağustos ayındaki zaptı zamanına gelmektedir. Muhakkak ki, bulunan eserlerin müelliflerinin ve bu eserlerde zikir geçen kahramanların (ki bunları bizden iki bin senelik bir zaman ayırmaktadır) kat'î bir surette tayini için keşfolunan yazmaların hepsini tetkik etmek icap eder; daha önce kat'î bir karara varmanın imkânı yoktur. Bu da şüphesiz derhal olacak bir iş değildir. Bu keşiften arada sekiz sene geçmiş olmasına rağmen, yazmalarının çoğu, hatta ilk mağaradakiler bile, âlimlerce meçhul kalmıştır. Ne hakikî adetleri, ne de nerede buldukları doğru olarak bilinebiliyor¹.

Bununla beraber keşifler bir mağaraya münhasır değildir. 1947 de tayin edilen hudut civarında başka on kadar daha tabii mağara

¹ Bu paha biçilemez kültür hazinelerinin neşredilmeleri garip ve anlaşılmaz tesadüflerle gecikmektedir. Bu gecikmelerin sebeplerinin ilimle bir alakası yoktur. Her halde şahsî ihtirasların ve maddî kazançların endişesi bu sebepleri doğuruyor. Meselâ metropolid Mar Athanase iptidada American School of Oriental Research'e kendine ait olan yazmaların tab'ına müsaade ettiği halde bir kısmı tab' edilince metropolid birden bir süre sonraki tetkikleri menetmiş, hatta geri kalan vesikaların fotoğrafını bile aldırtmamıştır. Bunun sebebi ise, bir kere muhteviyatı bilinen vesikalara ticarî kıymetinin azalmış olmasındadır.

Mar Athanase şahsen Amerika'ya gitmiş ve bir kaç senelik teşebbüsten sonra yazmalarını 350 bin dolara satmıştı. Başlangıçta bunlara bir milyondan ziyade istemişti. Bu yazmalar Amerikan Yahudilerinden bir grup tarafından alınmış ve Kudüs'teki İbrânî Üniversitesine hediye edilmiştir. Böylece bu Üniversite bu keşiflerin çoğuna sahip olmuştur. Yalnız mağara aranırken bulunan küçük parçalar veya antikaçıların elde ettikleri vesikalar da sonradan satın alınarak eski Kudüs

şehrindeki Filistin müzesine maledilmiştir.
İlk mağarada bulunan ve antikaçılardan satın alınan bir çok vesikaların ne oldukları bilinmiyor. Bunlar sanki mevcut değillermiş gibi bahsedilmemesi de gariptir. Burada Danyal'ın kitabından bir tomar ile diğer peygamberlerin kitaplarından alınmış parçaları havi diğer bir tomar ve yine tabir edilmiş kitaplar, (apocryphes) denilenlerden de parçalar bulunuyordu. İhtimal başka el yazmaları da bulunmakta idi.

veya sun'î bir şekilde kazılmış mağara bulunmuştur ki, bir çoklarında mühim bir yekûn tutan yazmalar bulunmuştur. Fransız Kitab-ı Mukaddes ve Arkeoloji mektebi, Filistin Müzesinin, American School of Oriental Research'in ve Yordanya Antikalari Servisinin sistemli ve teşkilâtli çalışmaları daima devam etmekte ve bitmekten de uzak bulunmaktadır. Umumiyet itibariyle ilmi araştırmalar ilerlemiş ve araziyi çok iyi tanıyan yerliler ve gizli aramalarda bulunan kimseler vücutlarından kimsenin şüphe etmediği yerlerde hatta evvelce aranılmış ve tamamiyle boş olduğu zannedilen yerlerde bile el yazmaları bulmuşlardır¹. Evvelce Kumran mıntıkasında Yeni İttihat Cemaatı tarafından işgal edilmiş olan on kadar mağara da bu sayede keşfedilmiştir.

Buluşlar daha uzak mıntikalara da uzatılmaktadır. Bedevilerin teşebbüsü sayesinde Kudüs'ün cenub-i şarkisinde 25 km. mesafede bulunan Murabbaat'ta Kumran'daki birinci mağaranın 18 km. cenubunda, milâddan evvel IX. asırdan itibaren Arapların devrine kadar zamana ait bir çok yazmaların parçaları bulunmuştur. Bazı vesikalar tamamiyle heyecan verici mahiyettedirler. Meselâ İmperator Hadrien zamanında yaşamış olan Yahudi isyanının elebaşısı olan Bar Kohbe'nin kendi elyazısı (autografı) gibi 1953 deki, Louvain Üniversitesi tarafından teşkil edilen Belçika keşif heyeti Hirbet mird'de (Hirbet Kumran'la Betlen arasında yarı yolda) burada V. ve IX. asırlar arasında mevcut olan Hıristiyan manastırından kalma vesikalar bulmuştur. Yuda Çölünün başka yerlerinde, nereleri olduğu daha tamamiyle tesbit edilmeyen yerlerde de Nabati'lere ait vesikalar bulunmuştur².

Bütün bu buluşların Yeni İttihat Cemaatı ile hiç bir alâkası yoktur. bizim mevzuumuzla da alâkalı değildir. Daima şu noktayı hatırdan çıkarmamalı ki, her buluşun merkezi muhtelif gruplara ve devirlere aittir ve buna binaen her birini ayrıca mütalâa etmelidir. Eğer burada Kumran'dan başka yerlerde yapılan keşiflerden bahsediyorsak, son zamanlarda mühim keşiflerin çokluğu hakkında bir fikir vermek içindir. Halbuki bu keşifler henüz başlangıçtır.

¹ Bu çorak havalide bulunan bedevîleri yazmalar ve kazılar sırasında elde ettikleri eşya ihya etmiştir. Tabii mutavassıtları onlardan daha fazla kazanıyordu. Bethleem'deki bazı antiqacılar bu işte muazzam servet yapmışlardır.

² Bilindiği gibi Nabatiler milâddan önce IV. ve V. asırlarda Arabistan'dan hicret eden bir kabiledir ki, kuvvetli bir krallık kurmuşlardı. Bu krallığın paytahtı bugünkü Ürdün arazisi dahilindeki Petra şehri idi.

Daha şu son zamanlara kadar Arz-ı Mukaddes'in muhafaza ettiği taşlarda hakkedilmiş metinlerden başka yazılı hiç bir vesikayı muhafaza etmediği kanaati vardı. Fakat bugün Yuda Çölünün tarihçiler için Champollion'un keşfinden sonra Mısır'ın celbettiği alâka kadar büyük bir alâka çektiği kanaati hasıl olmuştur.

Yeni keşifler arasında Yeni İttihat Cemaatı tarafından bırakılmış vesikalar zamanımıza kadar yapılan keşiflerin en mühimlerindenidir. Bunlar ilim tarihine LÜT GÖLÜ YAZMALARI adı ile geçmiştir. Bu keşiflerin müfredatı bugün resmen teyit edildiği gibi şöyledir :

1947 de keşfedilen ilk mağarada şunlar bulunuyordu.

A. 1 -- Tevrat'ın Eş'ya (İşaya) kitabından iki tomar.

2 -- Habakuk'un kitabının tefsiri.

3 -- Hamdu sena mezamiri (Eucharisties).

4 -- Cemaat Kanunları.

5 -- Nur oğullarının Zulmet oğullarına karşı mücadele talimatnamesi.

6 -- Lamekh'in apokalips.

Bu eserler arasında şimdiye kadar tamam olarak İşaya'nın kitaplarından birisi, Habakuk'un kitabının tefsiri, Cemaat Kanunları, Mücadele Talimatnamesi ve İşaya'n diğer kitabının bir çok parçaları ile Mezamir parçaları neşredilmiştir.

Bu A. faslında gösterilmiş olan bütün vesikalar kudüs İbrânî Üniversitesine aittir ve yeni kütüphane binasında bunlara mahsus ayrı bir salonda muhafaza altına alınmıştır.

B) -- Yukarıda adları geçen tomarların döküntüleriyle çok kıymetli diğer küçük parçalardan ibarettir ki, bunların bazıları milâddan V. asır evveline aittir. Bunlar da Kudüs'teki Filistin Müzesine aittir ve Fransız Kitab-ı Mukaddes ve Arkeoloji Mektebi âzâsının himmetleriyle son zamanlarda neşrolunmuştur.

Kumran mıntkasında sonradan keşfedilen mağaralardan ise, şunlar zuhur etmiştir :

I -- İbrânî ve Arâmî dillerinde Ahd-i Atık'ın hemen bütün kitapları.

II -- Kitab-ı Mukaddes'in bazı parçalarının yunancaya tercümesi. Bu tercüme yukarıdaki mezheple Yunan âlemi arasındaki münasebeti isbat eden fevkalâde mühim bir hadisedir.

III -- Apocryphes (Hurafat) adını taşıyan eserlerin İbrânî ve Arâmî asılları. Bunlar umumiyetle, mukaddes mahiyetleri tanın-

mamış olduğu için, Kitab-ı Mukaddes'in içine dercedilmemiş olan eserlerdir. Kumran mezhebi bunlara çok kıymet veriyordu. İhtimal ki, bizzat bu mezhep tarafından yayılmış kitaplardır. Başka dillere de tercüme edilmiş olan bu eserler bir çok Doğu Hristiyan cemaatları tarafından muhafaza edilmişlerdir. Apokriflerin asıl metinlerinin parçaları ilk defa XIX. asrın sonunda Mısır'da bulunmuş ve bu olay meşhur Kahire Hazine'sinin keşfine saik olmuştu.

IV — Birinci mağarada keşfedilen Habakuk'un Tefsiri tarzında Kitab-ı Mukaddes'e dahil kitapların bir çok tefsirleri. Bunlar hakkında halkın bilgisine arzolunan malûmat bizi bu tefsirlerin her Adalet Üstadı'ndan bahsettiği neticesine vardiıyor. Görülüyor ki, bu zat, taraftarlarını o kadar alâkalandırmıştı ki, onlar Mukaddes Kitabın her ayetinde Üstad'a dair telmihler görüyorlardı.

V — Cemaat Kanunları parçalarıyla bunun kaynağı olarak kullanılan bir eser.

VI — Şam yazısından parçalar.

VII — İlâhiler.

VIII — Mücadele talimatnamesi parçaları.

IX — Cemaatın âyin takvimi. Bu devirde Filistin'de kullanılan umumî takvimden ayrı olduğu görülmektedir.

X — İbadet zamanlarına ve menasikine taalluk ettiği zannedilen Kitab-ı Mukaddes'teki metinlerden meydana getirilmiş bir mecmua.

XI — Dûalar ve dinî âyinler için takdis metinleri; meselâ mukaddes taam sırasında ekmeği takdis için yapılan takdisler ve dualar.

XII — Mahiyetleri tesbit edilemeyen diğer parçalar.

Mağaralar bize, el yazmaları ve seramik eşyalarından başka, Kumran cemaatını daha iyi anlamak ve mukayese etmek için mühim bir anahtar vazifesini gören iki şeyi daha vermektedir. Bunlar her biri 30 cm. eninde, 120 cm. uzunluğunda iptidaî iki levhanın parçaları olan bakır safhalardır. Bu safhalar açılmış tomar halinde olup çok oksid muamelesi görmüştür. Bu şekilde açılmaları uzun zamana ihtiyaç göstermektedir. Bu safhalar yazılarla dolu olup, bunlar Kitab-ı Mukaddes metinleri değildir. Bunlar belki de Cemaatın esas nizamlarını ihtiva etmekte olup aslında başlıca binaların içlerinde veya dışlarında tesbit edilmiş olmalı idi¹.

¹ Bu husûsta derin vukufu ile tanınmış olan muhterem Profesör K. G. Kuhn şu mutalâada bulunmuştur: Bu bakır safhalar bir tehlike vukuunda Cemaatın sakladığı en kıymetli yazmaların nerede bulduklarını bildirmek içindi. Bu tafsilât deriden, papirustan daha sağlam ve yanmaz bir maddeye yazıldığı takdirde cemaattan kurtulan kimselerin bunların en kıymetlilerini tekrar elde edecekleri düşünülmüştü. (K. Kuhn, *Les Rouleaux du cuivre de Kumran*: Revue Biblique, No. 2 avril 1954, ss. 193—205).

Heyetler tarafından yapılan kazılarla yerli halkın araştırmaları neticesinde metinlerin adetleri günden güne çoğalmaktadır. Keşiflerin ehemmiyeti adetçe olduğu kadar ihtiva ettiği şeyler bakımından da git gide ehemmiyet kazanmaktadır. İlk keşiflerden bahsederken muhterem müfessir arkeolog W. F. Albright bunu «Son zamanların itiraz kabul etmez şekilde en büyük keşfi» diye vasıflandırmakta tereddüt etmemişti. Prof. G. E. Wright ise, «Ahd-i Atik el yazmaları sahasında hiç bir zaman olmadığı kadar mühim bir keşif henüz resmen ilân edilmiştir» demişti.

Bulunan metinler asırlardan beri tarihçilerin zihinlerini işgal eden bir çok muammaların haline yaramıştır; bunlar şüphesiz daha bir çok şeyleri de izah edecektir. En mühim tarafı bunların insanlığın hayatında kesin bir an olan İsa'nın doğumuna yakın zamanlardaki Filistin'in dinî hâyatı üzerine büsbütün yeni bir işık serpmiş olması keyfiyettir. O ana kadar orada Farisiler, Sadukiler, ve Esseniler adında üç mezhep bulunduğunu biliyorduk. Fakat bu sonuncular o kadar zayıf ve şüpheli idiler ki, bir çok tarihçiler bunların hakikaten mevcut olduklarında bile tereddüt ediyorlardı. Bu gün vaziyet tamamiyle aksinedir: Esseniler üzerinde öteki mezheplerden ziyade mâlûmata sahip bulunuyoruz. Sadukiler üzerinde ancak bilvasıta küçük bir vesikadan başka bir şeye malik değiliz. Farisiler hakkında ise, onların muakkipleri olan hahamların eserleri sayesinde habêrdar olabiliyoruz. Fakat bu eserler (Talmud ve tefsirleri) milâddan bir çok asırlar sonra tesbit edilmiştir. Halbuki son keşifler bize Essenilerin en sahih vesikalarını vermiştir. Çok kuvvetle muhtemeldir ki, bu mezheb Yeni İttihat Cemaatının aynı olsun. Bunlar bizzat kendi ellerinden çıktığı gibi rakiplerinin ellerindeki metinlerden de çok eskidir.

Şurası bir hakikattir ki, Ölü Deniz yazmalarıyla, Essenilerininkinin müelliflerinin ayniyeti, zamanımızda bir çok kimseler tarafından kabul edilmemektedir. Bunlardan bazıları, meselâ H. D. Del Medico Essenilerin mevcudiyetini tamamiyle inkâr ederek bunların eski müelliflerin metinlerinin yanlış tefsir edilmesinden neş'et ettiğini iddia etmektedir. Diğerleri, bilhassa S. Zeitlin, el yazmalarının eskiliği ve kıymetini tamamiyle ısrarla reddetmektedir. Bunların nokta-i nazarları bu yazmaların milâddan sonra X. asır etrafında vücuda getirildiği ve yarı ümmî Karaî müelliflerinin eserleri olduğu merkezindedir. Bu yazılardaki istilâhlâr ve ideoloji Zeitlin'e göre tipik olarak Karaîdir. Dillerinde de bariz bir şekilde Arap tesiri görölmektedir. Halbuki yazmaların civarında bulunan

eşyaların eskiliği kesin olarak teyyüt etmiş bulunmaktadır: Paleografik ve fizik incelemeler bunların milâddan iki veya bir asır evveline ait olduklarında hiç şüphe götürmez bir halde ispat etmektedir. Zahiren arapçasının tesiri altında görünmeleri ise, arapçanın değil, Arâmî dilinin tesiri altında olmasındandır. Zeitlin ve fikirdaşlarının çalışmalarının yegâne neticesi şu noktaya inhisar ediyor: Şam ve Kumran yazmalarındaki fikirler ve akidelerle Karâî dindekiler arasında pek sıkı ve hiç şüphe götürmez yakınlık mevcuttur.

Bununla burada Türk tarihinde mühim mevki işgal etmiş olan Hazarların ve onların halefleri olan Karaimlerin mensup oldukları Karâî dininin menşeleri meselesine gelmiş oluyoruz. Zamanımızdaki Karaim Türklerinin reis-i ruhanisi (hahamı) olan S. Şapşal, Türk Yılı'nda, (585—615) Karaimler ve dinleri hakkında mufassal malûmat vermiş, fakat bu mezhebin menşei meselesini aydınlayabilecek vesikaların Lût Gölü civarında mağaralarda keşiflerini beklemekte olduğunu elbette o zaman daha tahmin edememiştir. Filhakika eski hayatlarına ait vesikalar Kumran tahriyatında ortaya çıkan Esseniler ile Karaimlerin dini mükemmel bir ayniyet manzarası arz ediyor.

Esasen ilmî bakımdan Karaizmle Essenilerin akideleri arasındaki yakınlık yeni bir şey değildir. Daha XVIII. asırda İngiliz müsteşriki rahip R. Pococke «Bu gün Karâî denilen cemaat eski Essenilerdir» diye yazmıştı. Daha sonraları Karaile'in umumî kültürlerinin inhitatının neticesinde ilim dünyasında kendilerine gösterilen alâka da azalmıştır. Fakat XIX. asrın ortalarından başlayarak Karâî dini daha dikkatle tetkik edilmeğe başlanmıştır. Geiger, Gretz, Harkavi ve bilhassa Kaufmann Kohler gibi müellifler Karailelerle Esseniler arasındaki bir çok benzerliklere işaret etmektedirler. Bu benzerlikler bilhassa Şam Yazması ile Kumran yazmalarının bulunuşundan sonra daha göze çarpar bir hale gelmiştir. Burada bunlardan bir kaçını zikrederim:

Yeni İttihat Cemaatı azası kendilerini «İnleyenler ve Ah edenler» diye vasıflandırırıldı (Ezéhil, IX, 4). Bu sıfatlar ve «fakirler, muhtaçlar, yetimler» gibi diğerleri de Karaileler arasında sık sık geçmektedir. Bu tabirin Essenilerin halefleri olan Ebonitlerden kalma olduğu zannediliyordu.

Yine Essenilerin bir mirası olarak eski Karailelerde keşiş hayatının taammüm etmesi sayılmalıdır.

Karailelerde izdivaç hayatındaki şiddetli kaideler ve iffet hususundaki imsâkleri de tipik olarak Essenilerinki gibidir. Bu hu-

susta Kitab-ı Mukaddes'teki kaidelerden daha şiddetlidir. Poligami haramdır. Gebe veya emzikli kadınla mukarebet de memnudur. Aynı memnuniyet bayram günleriyle hafta tatili gününde de görülmektedir. Hafta tatili yani Cumartesi günü çok ciddi bir şekilde tes'it edilir. O gün zarfında her iş menedilir; hatta başka bir dinde olan hizmetkârlara bile iş gördürülemez. Şam Yazmasının keşfinden önce Kaufmann Kohler Karailerin bu kaidelerini, temizlik hususundaki kaideleriyle beraber, tipik olarak Essenilikle vasıflandırmıştı. Bu son kaideler vücuttan çıkan pisliklerin ve ay başı kanlarının derhal toprakla örtülmesi¹ gibi şeylerdir. Karailerde ölülerin başı Cenuba çevrili olarak gömülüğü Kumran Cemaatında da aynıyle mevcuttu. İbadetten evvel Esseniler ayakkaplarını çıkarırlar ve ibadet sırasında pek çok secde ederlerdi. Esasen mabedi Mescid [Maison de la prosternation] kelimesiyle ifade ederlerdi. Bu gün bile Karaî ibadetinde bunlar muhafaza edilmektedir.

Eski Karaî takviminin bir çok noktalardan Yeni İttihat Cemaati takvimi ile bir çok müşterek noktaları vardır.

Essenî cemaati on veya on iki kişilik bir heyet tarafından idare edilir ki, bu, Kitab-ı Mukaddes teşkilâtında ve ondan sonrakilerde de tamamiyle meçhul bir keyfiyettir. Berikilerde ekseriya üç kişilik bir heyet bu işi görür ve hiç bir zaman azası çift adet olan heyetler bulunamazdı.

D'ni Karaî mahkemesi ile cemaat muteberleri de müsavi olarak on azadan ibarettir.

Mukaddes Kitap tefsirinin mecazî sistemi Essenilerde de Karailerde de karakteristik olup İskenderiyeli Philon'un² sistemine pek benzemektedir. Esseniler de Karailer gibi peygamberlerin kitaplarına Tevrat derecesinde hürmet gösterir ve şeriatlarının kaynağı makamında kullanırlardı. İki gruptaki Mesih bahsi de hemen birbirinin aynı gibidir. Esasen Yeni İttihat Cemaatinin Mesih'i de iki bin sene evvel oynanan facianın başlıca siması olan Mesih'in kendisidir ki, ba zat Karailer arasında da derin izler

¹ Malûmdur ki, Esseniler üstlerinde küçük bir kürek taşırlar ve pislikleri derhal bununla örterlerdi.

² Philon'un akidesi ve elenleşmiş İskenderiye muhiti ile başka bir münasebet de Karailere mahsus olan melekler bilgisinde mevcuttur. IX. asrın tanınmış Karaî ilâhiyatçısı Benyamîn Nahavendî, Philon'un *Logos* akidesine imtisalen Allah'ın maddî olmayışına göre, bu madde âlemin bizzat yaratmayıp bu iş için yarattığı bir meleği kullandığını talim ediyordu.

birakmıştır. Karaî müelliflerin eserlerinde sık sık, hatta bugün bile aynı tabirle Adalet Üstadı'nın adı geçmektedir. Ancak bu Adalet Üstadı'nın kim olduğu bilinmemektedir¹. Ancak bu tabirin bilhassa ayin sırasında adı geçtiğine göre, çok yüksek mevkii olan bir zat olduğu da muhakkaktır. Benim 1952 de bastırduğum bir Karaî istiğfar duasında² Allah'a hitaben: «Babalarının kalbini çocuklarına celbetmek için bize Adalet Üstadı'nı göndersin» cümlesi vardır.

Çoktan beri müşahede edilen bu ve bunun gibi münasebetleri³ tesadüfi bir iktibas olarak açıklamaya çalışılmakta idi. Fakat bu benzeyişler o kadar çok ve göze çarpacak bir halde idi ki, daha nafiz görüşleri olan müellifler çoktandır Karaizmin eski ve derin köklerini araştırmakta idiler.

1895 te H. Henkel Karaizmin, umumiyetle zannedildiği gibi, VIII. asırda Anan tarafından tesis edilmiş olmadığını ve bundan bin sene daha eski olduğunu, bu müddet zarfında mevcudiyetini şu veya bu şekilde gösterdiğini yazmıştı. Yine 1908 de Prof. D. Chwolson da Karaizmin eski dini bir keyfiyet olduğunu ve Anan'ın eseri olmadığını iddia etmiş ve: «Zannedildiği gibi 760 senesine doğru Anan adındaki bir zat tarafından Karaî mezhebinin tesis edilmiş olması çoktan beri Karaî edebiyatını tetkik edenlerin itibar etmedikleri bir şeydir» demişti.

Kumran keşiflerinden sonra çok temkinli ve ihtiyatkâr bir âlim olan W. A. Albright bu keşiflerin Hıristiyanlığın ve ihtimal ki, Karaizmin de kaybolan bazı bakiyeleri hakkında bize yol göstereceğini iddia edecek kadar ileri gitmişti. Prof. A. Sommer Yeni İttihat Cemaatı ile Karaîlik arasındaki münasebetlerden bahsederken «Burada büyük bir dikkatle tetkiki icap eden bir yol görünmektedir» diyor.

Ancak son keşifler sayesinde ki, yavaş yavaş eski müelliflerin Karaizmin menşei hakkındaki şahadetlerini anlamağa imkân

¹ Zeitlin'in ve mektebinin bu yazmaların eskiliğine karşı gösterdikleri başlıca delillerden birisi şu noktada toplanıyor: Adalet Üstadı tabiri orta çağ Karaî müellifleri tarafından sık sık kullanılan bir tabirdir. 1948 de, yani Kumran metinlerinin meydana çıkmasından önce, Kahire'de arapça olarak استاد العدل *ustad al-^cadl* unvanıyla bir Karaî ilmihali neşredilmişti. Kitabı basana bu adla anılan şahsın kim olduğunu şahsen sorduğum zaman hiç bir cevap verememişti.

² Livre des Prières, III, s. 117.

³ Essenîlerle Karaîlik arasındaki münasebet meselesi, tarafımdan yazılan şu hususî makalede ele alınmıştır: La Communauté de la Nouvelle Alliance et le Karaïsme: Actes du XVI. Congrès de l'Institut International de Sociologie, Beauruae, septembre 1954.

bulunabiliyor. XII. asrıda yetişen Yahudi şair ve filologu Yehudo Halevy bu olayı milâddan evvel II. ve I. asırlarda hüküm süren Hasmonî hanedanı devrine çıkarıyor. XIV. le XV. asır arasında yetişen Arap müellifi Makrîzî'nin açık bir şekilde söylediği çok mühim bir mesele de şudur: ona göre İsrail'de Hasmonî hanedamının hüküm sürdüğü devirlerde büyük dinî bir itizal zuhur etmiş, bunu müteakip bir kısmı kendilerine ait yazılarıyla birlikte Arz-ı Mukaddes'ten hicret etmiştir ve kendi mukaddes kitaplarının talimatına tamamiyle riayet ederek XIII. asırda Anan'ın zuhuruna kadar Filistin'in dışında yaşamışlardır¹. Bugün anlaşıldığına göre bu muhaceretin, ihtimal ki, Adalet Üstadı'nın katliyle ve Yeni İttihat Cemaatının Şam'da teessüs etmiş olmasıyla alakası vardır. Böylece Filistin'in hudutları dışında Kudüs'ün nasyonalist din merkezinin aksine universalizm'e meyyal monotheist bir din merkezi vücuda gelmişti. R. P. Lagrange'ında yazdığı gibi Şam Cemaat'ında cismanî nasyonalizm Filistin'çekinden çok daha hafifti. Çünkü bu cemaat henüz bir dine sahip olmayan insanlar arasından da yeni mühtediler kazanmak istiyordu. Şam Yazması'ndan anlaşıldığına göre cemaat azasından bir kısmı bu mühtedilerden teşekkül ediyordu. Adalet Üstadı'nın müritleri tarafından bir zemin hazırlanmış olan Şam'da Hristiyanlık da Filistin'dekinden daha kuvvetli bir aksiseda bulmuştu. Yeni İttihat Cemaatının bütün hayatı boyunca nasıl dünyevî işlerden sıyrılmış ve saf din fikriyle işbaa gelmiş olduğunu hatırlayacak olursak, buna hayret etmememiz lâzım gelir; böylece İsa'nın fikirlerini yaymasına müsait bir saha hazırlanmış bulunuyordu. Tarsus'lu Saul, yeni doğan Hristiyanlık aleyhinde mücadeleye başlayarak ilk darbeyi Kudüs'ün ilk Hristiyan Cemaat'inden daha tehlikeli olan ve yeni dinin merkezi bulunan Şam'a tevcih etmişti. Böylece yeni dine girmesi ve havarî Paul haline geçmesi de yine Şam'da olmuştur.

Yeni İttihat Cemaat'ının mensupları Hristiyanlığa geçince ona bazı fikirlerle beraber bazı nizamlar da getirmişlerdi. Böylece ilk Hristiyan Cemaatının başında da on iki havarî zuhur etmişti. Açılan yerler, kır'a usulü ile dolduruluyordu. İlk Hristiyanlar arasında Essenîlere has olan ve malları idare eden bir cema-

¹ Makrîzî'nin şahadetinin ehemmiyeti, 1912 de Şam Yazısı'nın neşrinden sonra R. P. Lagrange tarafından da anlaşılmıştı. karşı. *La Secte Juive de la Nouvelle Alliance au pays de Damas*: Revue Biblique, Paris 1912, ss. 330—331. Bundan başka benim şu makaleme müracaat: *A propos du Karaisme et des textes de la Mer Morte*: Vetus Testamentum, II 1952, ss. 343—348.

at da vardı. İlk Hristiyanlığın gerek fikirlerinde, gerek eserlerinde, gerekse teşkilâtında Yeni İttihat Cemaat'ındakiler ile müşterek daha bir çok benzerlikler vardır. Bu mevzu gittikçe âlimlerin dikkat nazarlarını çekmektedir¹.

Hristiyanlığın tamamiyle izalesinden ve merkeziyetin de Avrupa kıtasına geçişinden sonra Yeni İttihat Cemaatı zayıflamış, fakat büsbütün ortadan silinmeyen eserine devam etmiştir. Şüphesiz Ebionitler vasıtasıyla de Muhammed peygamber üzerinde de² kuvvetli bir tesir bırakmıştı. R. P. Lagrange'in dediği gibi, Şam'da yerleşmiş olan Yeni İttihat Cemaatı, Anan tarafından XIII. asırda başlayan Karaizmin yayılışı devrine kadar baki kalabilmişti. Anan'ın mübeşşirleri olan VII. asırda Abu İsa ve VIII. asrın başlarında yetişen Yudhan'da tipik olarak Essenî itikat ve âdetlerine tesadüf edilmektedir. Anan VIII. asır ortalarında zuhur ederek bin seneden beri berhayat kalmış, fakat inhitata yüz tutmuş olan bu grupu yeniden teşkilâtlandırdı ve yalnız muhafaza etmiş olmakla kalmayıp fikirlerini de yaymağa muvaffak oldu. Ona fevkalâde bir hayatiyet vererek yıldırım süratiyle bütün Akdeniz havzasını istilâ edecek kadar mükemmelleştirdi. Karaî misyonerliği Asya'nın içine kadar sokularak Harzem'den ve Hazarlar ülkesinden Orta Avrupa'ya, Macaristan ve Balkanlara kadar yayıldı. Her tarafta bu dine geçen (Harzemliler, Hazarlar, Kumanlar ve diğerleri gibi) milletlerin etnik hususiyetlerine, dillerine, kültürlerine tamamiyle hürmet göstererek, hatta teşvik ederek, Yeni İttihat Cemaatını canlandıran supranationalist ve universalist prensiplerle tam bir ahenk içinde yaşamasına sebep oldu.

Tahminen XII. ve XIII. asırlardan itibaren Karaîlik tekrar inhitat etmiş olup bugün artık pratik olarak mevcut bulunmamaktadır. Dünyanın monotheist dinler arasındaki tarihî rolünü ve ideolojik ehemmiyetini anlamağa başladığı sırada da (bilmem tesadüfen mi?) bu mezhep mensuplarının pek mühim olmayan bakiyesi de kaybolmak üzere bulunuyor.

¹ Ölü Deniz yazmaları meselelerine hasredilen son müzakerede (Strasbourg Mayıs 1955) R. P. Danielou Kumran teşekküllerinin devamı ile Hristiyanlık arasında bir münasebet kurmuştu. Prof. Kuhn ise, yine İncil'in Kumran tefsiri ile münasebetlerini belirtmiştir.

² Evvelce de Renan bu mesele üzerine dikkati çekmişti. Daha sonra H. Y. Schoeps bunu ele aldı ve Ebionit (Yahudi-Hristiyan) grubunun genişlemesi hadisesi ile Yeni İttihat Cemaatı'nın sıkı bir irtibatı bulunduğunu, İslâmiyet üzerinde de Ebionitelerin müessir olduklarını isbata çalıştı. Kumran Yazmaları etüdlerinde İslâm tetkikçilerinin de uğraşmaları her halde arzu ediliir bir çalışma olacağı gibi, bunların verimli olacağı da muhakkaktır.